

StOKpaardje

Tijdschrift van Stichting 't Oude Kinderboek –
jaargang 20, nummer 1, 2026

Zaterdag 25 oktober, een memorabele dag waarop wij samen met de oud-voorzitter van de voormalige Stichting Geschiedenis Kinder- en Jeugdliteratuur (SGKJ), Frits Booy, de Dag van het Oude Kinderboek mochten vieren.

In het vorige StOKpaardje werden de samenvattingen van de bijdragen van Aernhout Borms (de 'omgekeerde wereld op centsprenten') en Dirk J. Tang (over 'Een zee van jongensboeken?') gepresenteerd.

Deze keer de samenvattingen van de lezing over 'Spelletjes in de Kinder-Courant (1852-1904)' door Geert Bekkering en Paul Feelders over 'Het Hollandsch Penning-Magazijn: wetenschap in prenten voor kinderen'.

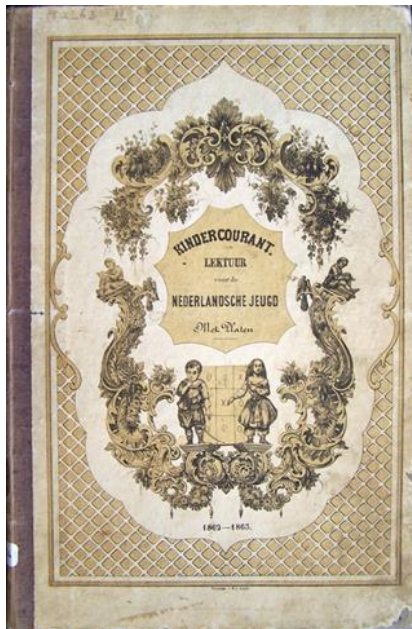
StOK gaat in het najaar voor de tweede keer de Dag van het Kinderboek organiseren. Deze dag is gepland op zaterdag 24 oktober a.s. in Lochem.

De volgende onderzoekers hebben een lezing toegezegd: Frits Booy, (oud voorzitter SGKJ) over Laarzenreuzen, StinkStank-mannetjes en ander oorlogstuig. Anti-Duitse kinderboeken (1940-1950), Ewoud Sanders (taalhistoricus en journalist) over 't Jodinetje van Elspeet en andere jeugdverhalen over joodse personages, Janneke van der Veer (oud voorzitter SGKJ) over een thema of schrijfster van Meisjesboeken van vóór 1940 en het trio Rob Bogers, Walter Gerritsen van der Hoop en Dick Venema over Thema's in Rotterdamse Jeugdboeken. Gerrie Halsema zal het verhaal van Roosje van Elspeet vertellen. De kosten bedragen 17,50 p.p. Hopelijk willen vele kinderboekenvrienden elkaar weer ontmoeten en de zeer diverse lezingen bijwonen!

N.B. Belangstellenden kunnen zich nu al melden via diekekok@home.nl. Dat is dan nog zonder consequenties.

Speelprenten in de Kinder-Courant 1852-1904

Geert Bekkering

Van 1852 tot 1904 verscheen er een Kinder-Courant voor de Nederlandse jeugd. Wekelijks vier pagina's tekst (in kwartoformaat) met enkele afbeeldingen. Dat soort kindertijdschriften waren er meer. De abonnees kwamen vooral uit de midden- en hogere klassen in West-Nederland en vooral uit protestantse milieus. Bijzonder aan de Kinder-Courant was dat er elke week een speelprent bij was. In de 52 jaargangen met 52 afleveringen hebben er dus 2704 speelprenten bij gezeten.

Vooraf in het begin werden de jaargangen ingebonden, soms zelfs met

de speelprenten er bij in. Die gegoede families hadden dan een strenge huisonderwijzer, die de kinderen opdroegen de speelprent zorgvuldig over te tekenen voordat ze er mee aan het 'werk' gingen. De prenten werden daarna in de jaargang mee ingebonden. Dan kon je die "oefening in handvaardigheid" later nog eens doen. Ik vond dus ook in archieven, gebonden jaargangen waar latere generaties weer wat prenten uit hadden gesneden.

Zelf bestudeer ik vooral de geschiedenis van de legpuzzels, en omdat ik van een vriend zo'n speelprent met legpuzzel kreeg, ben ik in veel Nederlandse archieven gaan zoeken naar de jaargangen en de speelprenten met figuurstukjes.

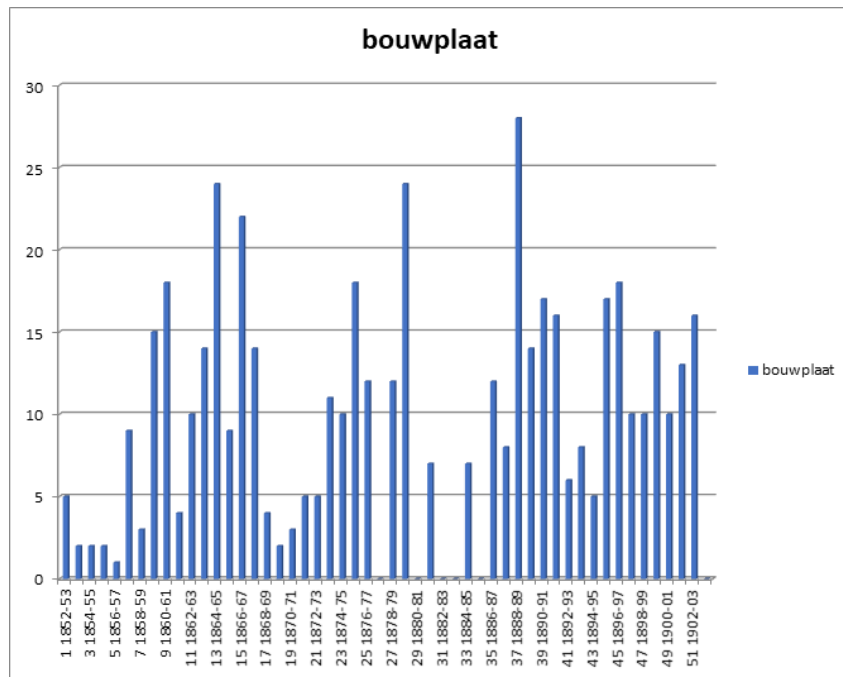
Uniek! Nou, dat was een teleurstelling; legpuzzels waren zeker niet populair. Ik vond er in die 52 jaar nog geen tien. Maar er waren heel veel andere soorten speelprenten, die de teleurstelling meer dan goed maakten.

De Kinder-Courant.

Uiteraard heb ik maar ongeveer de helft van de prenten teruggevonden (en gefotografeerd), want er werd immers meestal mee gespeeld. En kennelijk was de periode 1875-93 op de een of andere manier bijzonder, want uit die tijd zijn wel de meeste jaargangen in archieven bewaard, maar bijna geen speelprenten. Omdat er in elke aflevering ook een gebruiksaanwijzing stond (en ik die fotografeerde), weet ik wel wat voor soort prenten er moeten zijn geweest.

Het gaat om modelbouwen, knutselbladen, kwartetsspellen, aankleedpoppen, puzzels, gezelschapsspellen, kleurplaten, tekenvoorbeelden, schaduwbeelden, leerbladen, poppentheaters, panorama's, bewegende beelden, en nog ongeveer 60 andere soorten speelprenten. Een enorme rijkdom aan papieren speelgoed. Met deze verzameling is het mogelijk om te onderzoeken welke papieren spellen in die 52 jaar populair waren. Een hulpprogramma maakt het mogelijk om grafieken te maken. Zo is onmiddellijk te zien dat modelbouwplaten de hele tijd populair waren.

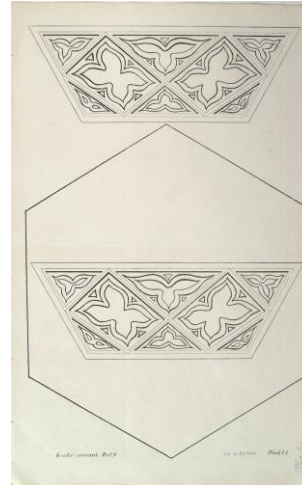
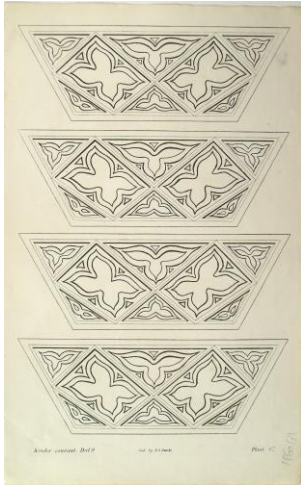
Alleen blijkt in de loop van de periode dat het kind steeds meer prenten moest verzamelen - dus veel weken achter elkaar - om dan uiteindelijk een bijvoorbeeld geweldige windmolen te kunnen bouwen. Overigens is natuurlijk goed te zien dat de mode in die 52 jaar verandert en ook de bouwstijl, de eerste auto's verschijnen en de prenten worden vanaf ca 1880 soms ook in kleur gedrukt. Rond 1900 is kleur de norm. Het was immers een tijdschrift voor de hogere klassen.

3

Tussen 1850 en 1865 was de vormgeving van de bouwplaten erg eenvoudig en ging het vooral om het 'knutselen'. De onderwijsvernieuwers propageerden vanaf De Verlichting (ca 1750) het voelen, kijken, ruiken en horen; maar vooral het doen. Pestalozzi, Fröbel, Sleuth en anderen hebben gestimuleerd wat wij nu handvaardigheid noemen. Dus de prent moest op stevig papier of karton worden geplakt, gekleurd, uitgeknipt of gesneden, gevouwen en geplakt worden. In het begin gaf de Kinder-Courant zelfs een weekprogramma, met wat je op welke dag moest doen.

Vanaf het begin waren er veel kleurplaten en tekenvoorbeelden. Er werd precies aangegeven hoe je een gezicht of een koe moest tekenen. Er waren schaduwbeelden; silhouetten die je moest uitknippen en als je er in een donkere ruimte licht door liet schijnen, kreeg je het echte beeld.

Zo waren er ook pianodanseressen. Als je ze – mooi gekleurd natuurlijk – op de piano zette, gingen ze 'dansen' als je speelde. Dat geeft wel aan in welk milieu men op de Kinder-Courant was geabonneerd.

Tangram is een spel dat je met 7 (of meer) geometrische 'stenen' eindeloos kunt spelen. Zo om de tien of twaalf jaar stond er dus weer een tangramspel in de Kinder-Courant. Dus voor elke nieuwe generatie kinderen. Verder is zo'n spelletje natuurlijk niet 'spannend'.

Leuker is het dat er vooral in de beginjaren bordspellen werden gepubliceerd, een beetje ganzenbordachtig, maar veel gecompliceerder. Spellendeskundige Fred Horn ze nog nooit ergens naders had aangetroffen, soms hadden ze echt een uniek spelconcept. Fred publiceerde daarover.

Er waren 'typische' jongensspellen, dus voor de meisjes waren er – heel eerlijk – aankleedpoppen. Die vinden we van 1852 tot 1861, daarna heel sporadisch, en vanaf 1887 weer heel veel. Die laatste periode, de belle époque, veranderde de mode in Parijs snel. Daar moesten de meisjes in de 'betere standen' dus vertrouwd mee worden gemaakt. De lengte van de jurk, de grootte van queue en het al of niet poffen van de mouwtjes luisterde toen heel nauw.

Het aantal bewegende spellen is altijd groot geweest. Zo waren er schijven 'zoötropen' genoemd, die je moest kleuren en laten draaien. Je bekeek de

afbeelding dan door een spleet en die voorbijkomende plaatjes leken echt te bewegen. Met dat principe is later de film ontstaan.

Veel spannender was het natuurlijk om zelf een bewegende afbeelding te maken. Armen, benen en sommigen voorwerpen moesten gekleurd en uitgeknipt, met een draadje op een scharnierpunt bevestigd. Met stroken aan de achterkant van de afbeelding kun je die mensen en voorwerpen dan laten bewegen. En natuurlijk graag een beetje stout. De knecht slaat de baas, of de tandarts trekt een kies, maar de patiënt schopt daarbij de tandarts.

Tot mijn eigen verbazing bleek dat kwartetten pas in 1894 komen, maar dan zijn er meteen heel veel. Natuurlijk zijn die kwartetten, net als veel verhalen in de Kinder-Courant educatief bedoeld. Dus je verzamelt muziekstukken van componisten, of Nederlandse vorsten in de 19e eeuw. Je moest natuurlijk de plaatjes op dun karton plakken, kleuren en alles heel netjes uitsnijden. Kwartetverzamelaar Piet van der Vlucht heeft me hierbij geholpen en er over gepubliceerd.

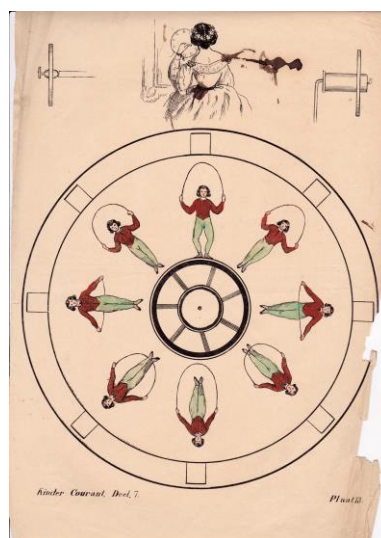
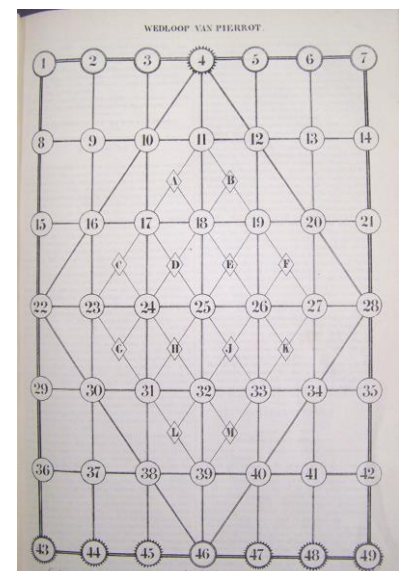
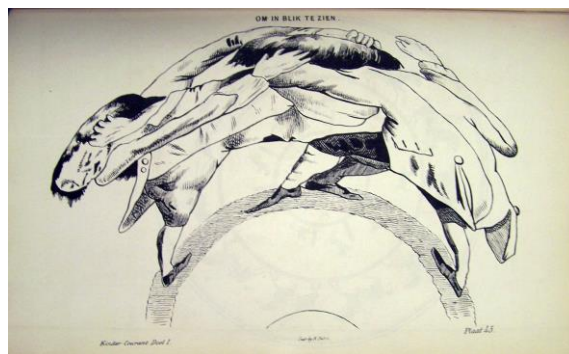
Natuurlijk werd in de periode dat de Kinder-Courant uitkwam veel aandacht gegeven aan Vaderlandse Geschiedenis. Dat was met de onderwijswet van 1854 verplicht geworden op school. Alles bedoeld om van heel Nederland een "echt land" te maken. Maar met het economisch zwaartepunt in Holland, was er weinig belangstelling voor Noord-, Oost- en Zuid-Nederlandse geschiedenis. Het ging vooral over veldslagen, de tachtigjarige oorlog, de Oranjes, de zeehelden en de VOC. En je moest alle jaartallen uit je hoofd leren. Over al die zaken gingen ellenlange (vervolg)verhalen in de Kinder-Courant. Ook de speelprenten ademen die (protestantse) vaderlandse geschiedenis. Bij de weinige

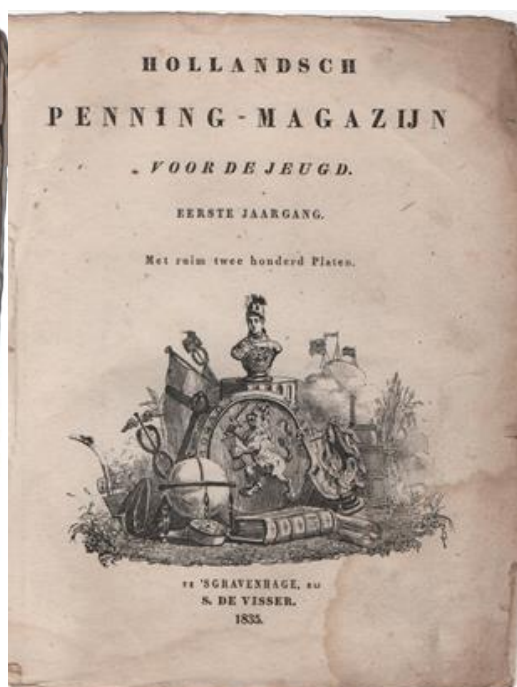

puzzels is er zelfs eentje, waarvan je de gezichten van de Hertog van Alva en Louise de Coligny in elkaar moest leggen.

Na afloop van mijn voordracht nam Christine Sinninghe Damsté contact met me op. Zij werk als vrijwilligster op Twickel in Delden. Daar heeft ze ook alle kinderboeken gecatalogiseerd, bestudeerd en er over gepubliceerd. Laten er nu net op Twickel een flink aantal jaargangen – met afbeeldingen – bewaard zijn gebleven uit de periode 1875-93, zodat ik mijn verzameling mooi aan kon vullen.

Wie met dit digitale materiaal verder onderzoek wil doen, kan contact opnemen met Geert Bekkering in Enschede: g.h.bekkering@home.nl

Het Hollandsch Penning-Magazijn voor de Jeugd: wetenschap in prenten voor kinderen *Paul Feelders*

Het Hollandsch Penning-Magazijn voor de Jeugd (HPM) was een invloedrijk Nederlands jeugdtijdschrift dat verscheen van 1834 tot 1852 en kende in totaal 18 jaargangen. Het blad is vooral belangrijk omdat het een van de eerste rijk geïllustreerde jeugdtijdschriften in Nederland was en inzicht geeft in de negentiende-eeuwse opvattingen over opvoeding, kennis en lectuur voor jongeren.

Het HPM ontstond in een bredere Europese context, geïnspireerd door succesvolle buitenlandse voorbeelden zoals het Engelse Penny Magazine en het Duitse Pfennig-Magazin. In Nederland volgde uitgever Salomon de Visser dit voorbeeld, met als doel de leeslust en nieuwsgierigheid van de jeugd te stimuleren door toegankelijke, leerzame en afwisselende teksten, ondersteund door illustraties.

Het tijdschrift verscheen aanvankelijk wekelijks en later maandelijks en wisselde meerdere malen van uitgever. De uitgave stopte waarschijnlijk door toenemende concurrentie van andere jeugdtijdschriften, zoals de Kinderkrant.

De inhoud van het HPM was breed en gevarieerd en werd ondergebracht in verschillende rubrieken, waaronder algemene en vaderlandse geschiedenis, aardrijkskunde, natuur (planten en dieren), verhalen, gedichten en diverse actuele onderwerpen. Geschiedenis speelde een centrale rol, met uitgebreide aandacht voor de oudheid (Egyptenaren, Grieken en Romeinen), de middeleeuwen, en de geschiedenis

van landen en steden. Veel artikelen waren feitelijk en gedetailleerd, met aandacht voor kleding, gebruiken, bouwkunst en dagelijks leven.

Een belangrijk thema vormden vorsten en beroemde personen. Europese koningen en keizers werden vaak idealiserend beschreven, terwijl figuren als Napoleon zowel kritisch als bewonderend werden belicht in uitgebreide vervolgseries. Daarnaast kwamen talrijke wetenschappers, kunstenaars, ontdekkingsreizigers en andere historische figuren aan bod, vrijwel uitsluitend mannen.

Ook actuele gebeurtenissen kregen aandacht, zoals kroningen, politieke onrust, technologische ontwikkelingen (spoorwegen en stoomboten) en rampen zoals branden en vulkaanuitbarstingen.

Vaderlandse geschiedenis

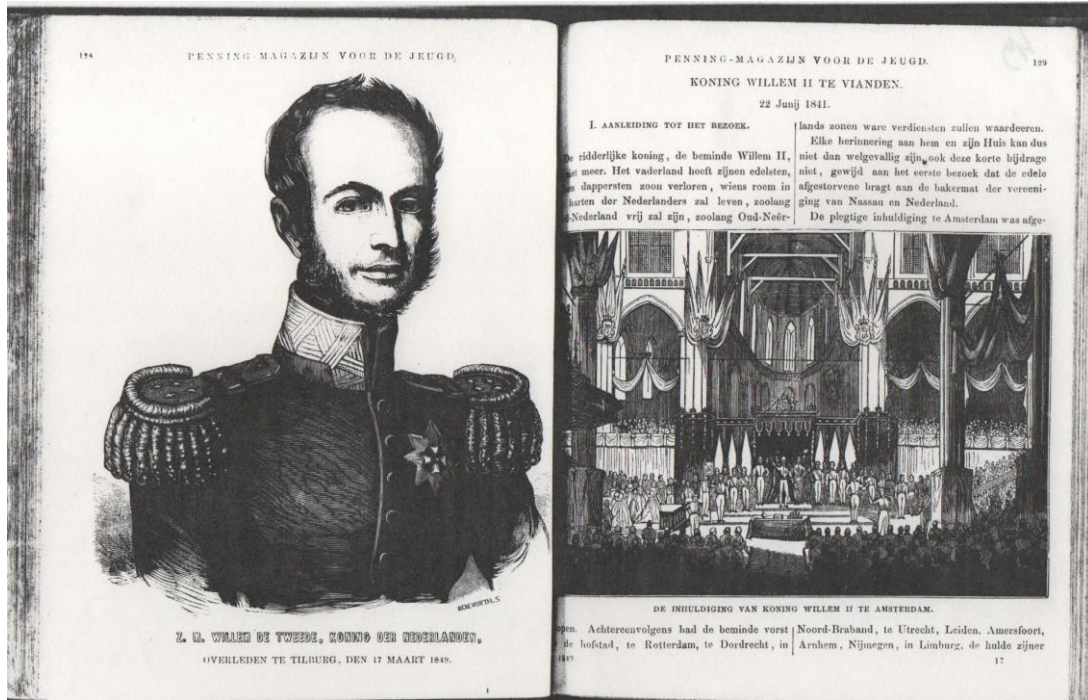
In de negentiende eeuw, de periode waarin het Hollandsch Penning-Magazijn voor de Jeugd verschijnt, bestaat er grote belangstelling voor het nationale verleden. In de beginjaren neemt de vaderlandse geschiedenis een zeer prominente plaats in het tijdschrift in, maar dit aandeel neemt geleidelijk af: rond 1841 is het aantal artikelen al sterk verminderd en tegen 1845 speelt dit onderwerp nog slechts een beperkte rol.

Binnen de rubriek vaderlandse geschiedenis is veel aandacht voor Nederlandse steden. Artikelen beschrijven het ontstaan van steden, belangrijke historische gebeurtenissen, belegeringen en rampen, evenals de geschiedenis van kerken, beurzen en andere markante gebouwen. Tal van steden komen aan bod, waaronder Venlo, Leiden, Amsterdam, Utrecht, Rotterdam en Zwolle. Deze bijdragen

zijn vaak uitgebreid en feitelijk, met veel jaartallen en concrete details, zoals bij de beschrijvingen van het beleg van Leiden en de vestinggeschiedenis van Venlo.

Een ander belangrijk thema vormt het Huis van Oranje. Koning Willem I, prins en later koning Willem II en hun familieleden worden uitvoerig en bewonderend besproken. Willem II wordt neergezet als een voorbeeldige vorst, met een gedegen militaire en

academische opleiding. Na zijn overlijden in 1849 verschijnen eerbiedige herdenkingsartikelen waarin hij wordt geprezen als een nationale held.

Daarnaast portretteert het tijdschrift vele vaderlandse personen, zoals dichters, wetenschappers, veldheren, staatslieden en zeehelden. Figuren als Pieter Langendijk en Thomas à Kempis worden in lovende bewoordingen beschreven. Opvallend is dat vrouwen vrijwel ontbreken in deze rubriek.

Ook actuele nationale gebeurtenissen krijgen aandacht, steeds geplaatst in een historisch kader. Het gaat onder meer om gebeurtenissen rond het koningshuis, rampen zoals de Leidse kruitramp, herdenkingen van eerdere catastrofes en de opkomst van nieuwe technologieën zoals de spoorwegen. De aanleg van de spoorlijn Amsterdam–Haarlem wordt gepresenteerd als een grote vooruitgang voor het vaderland.

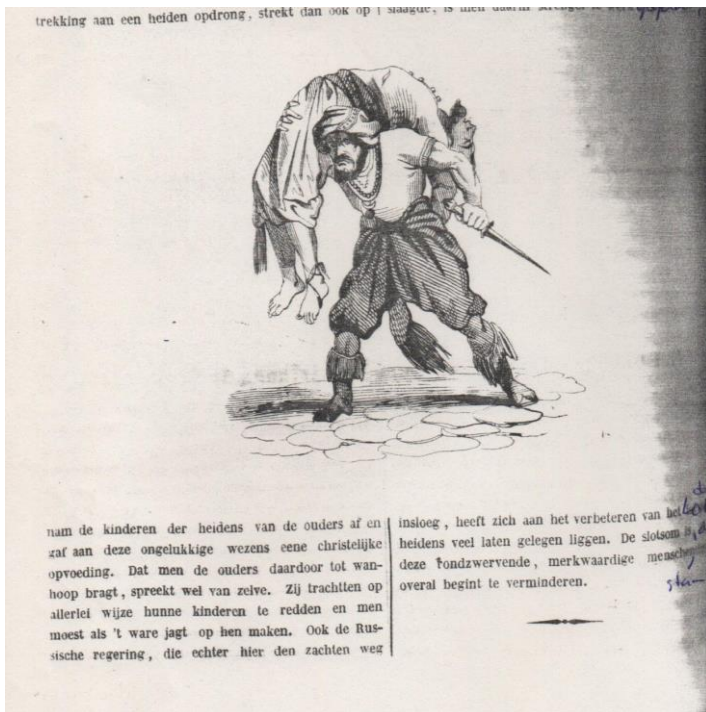
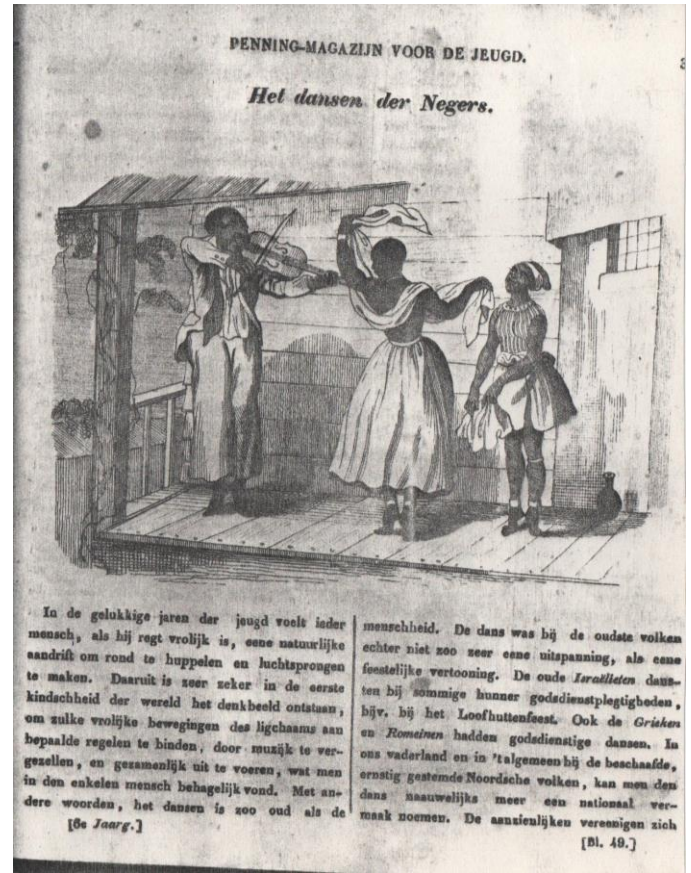
Vanaf circa 1845 verschuift de nadruk deels naar de rubriek Land en Volk, mede door de overname van het tijdschrift door uitgever Laarman. Veel artikelen worden ontleend aan zijn andere uitgave De Aardbol. Hierdoor groeit het aantal beschrijvingen van landen, steden en volkeren sterk, inclusief die van de Nederlandse koloniën. In deze stukken komen meer uitgesproken meningen en waardeoordelen voor, die vanuit hedendaags perspectief vaak als stereotyperend of discriminerend gelden.

Folklore, koloniën, planten en dieren

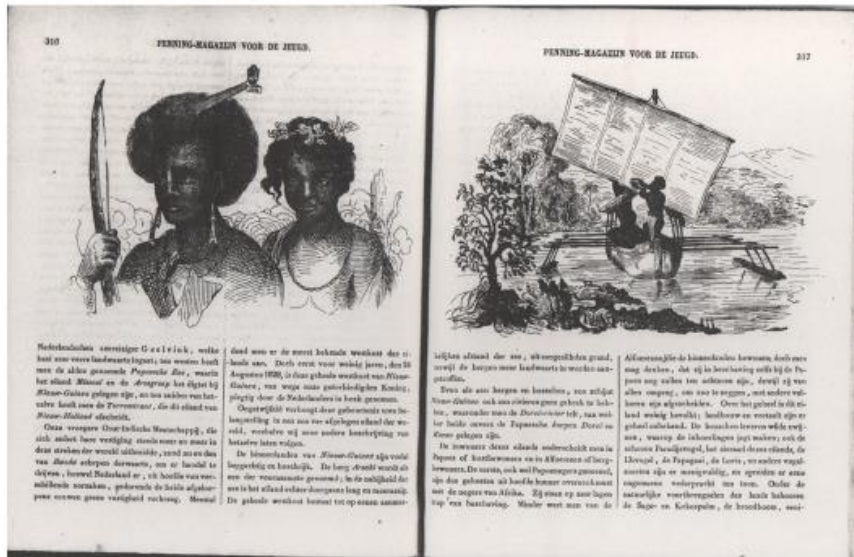
In het onderdeel Folklore beschrijft het Hollandsch Penning-Magazijn voor de Jeugd uiteenlopende volkeren, hun gewoonten en leefwijzen. Deze artikelen zijn sterk gekleurd door negentiende-eeuwse opvattingen en bevatten veel waardeoordelen die vanuit

hedendaags perspectief als stereotyperend en discriminerend gelden. Niet-Europese volkeren worden vaak als naïef, primitief of moreel minderwaardig voorgesteld, terwijl Europese gebruiken neutraler of positiever worden beschreven.

Naast exotische volkeren is ook Europese folklore aanwezig, zoals beschrijvingen van oogstwerkzaamheden en volksgebruiken. Groepen als zigeuners (toen vaak "heidenen" genoemd) worden in uitgesproken negatieve termen besproken, met nadruk op vermeende misdadigheid en afwijkend uiterlijk.

Een groot aantal artikelen zijn gewijd aan de Nederlandse koloniën. Indië krijgt veruit de meeste aandacht, gevolgd door Suriname en in mindere mate Nieuw-Guinea. De koloniën worden duidelijk gepresenteerd als Nederlands bezit, waarbij de natuurlijke rijkdommen en landschappelijke schoonheid worden benadrukt. Tegelijk worden de inheemse bevolkingen als onderdanig, primitief of inferieur voorgesteld, terwijl de Nederlanders worden gezien als beschavende en ordenende macht.

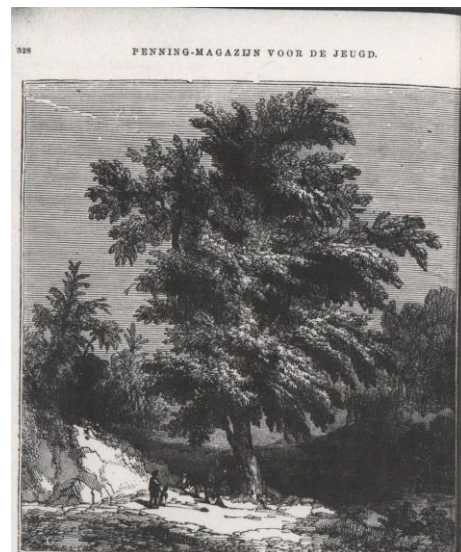
In de artikelen over Indië worden zowel karakterbeschrijvingen van de bevolking als uitvoerige natuurbeschrijvingen gegeven. Suriname komt minder vaak aan bod, maar hier wordt wel expliciet aandacht besteed aan de slavernij en de wreedheden die daarmee gepaard gingen, naast het economische belang van plantageproducten voor Nederland. Nieuw-Guinea wordt slechts summier besproken, waarbij de bevolking op een zeer laag beschavingsniveau wordt geplaatst.

Het HPM bevat veel artikelen over planten en dieren. De flora krijgt relatief weinig aandacht, maar verschillende bomen en koloniale producten zoals koffie, thee, cacao en opium worden beschreven, vaak met medische of economische toepassingen. De fauna speelt een grotere rol, vooral vogels en uitheemse diersoorten.

Verhalen, gedichten en divers materiaal

Naast de vele leerzame en informatieve artikelen bevat het Hollandsch Penning-Magazijn voor de Jeugd ook een omvangrijk aanbod aan verhalen, bedoeld voor ontspanning, morele vorming en leesplezier. In de beginjaren zijn verhalen een vast maar beperkt onderdeel van het blad. Vanaf 1845, wanneer uitgever Laarman het tijdschrift overneemt, neemt zowel het aantal als de lengte van de verhalen sterk toe. Dit wijst erop dat fictie in de latere jaren mede werd gebruikt om het tijdschrift te vullen.

In de vroege jaargangen hebben de verhalen vaak een duidelijk religieus-moraliserende inslag, zonder zich aan één kerkelijke richting te binden. In de latere jaren verschijnen veel korte anekdotes die vooral als bladvulling dienen. Vanaf 1845 worden verhalen

steeds vaker voorzien van initialen van de auteur. Bekende namen die voorkomen zijn Christoph von Schmid (zeer frequent), O.G. Heldring en P. van der Velde.

Thematisch draaien veel verhalen om armoede, eenvoud, deugdzaamheid en naastenliefde. Dierenverhalen en fabels komen eveneens veel voor en dragen steevast een duidelijke morele les uit.

Gedichten nemen een bescheidener plaats in dan de verhalen. Het gaat meestal om korte, opvoedende versjes met een uitgesproken didactisch en vaak religieus karakter.

Dichters blijven meestal anoniem of worden slechts met initialen aangeduid. In de latere jaargangen worden de gedichten consequent gesigneerd met initialen; Prudens van Duyse is de enige dichter die met naam wordt genoemd. Veel gedichten zijn gewijd aan ouders, vooral vader en moeder, en benadrukken gehoorzaamheid, dankbaarheid en godsvrucht.

Naast verhalen en poëzie bevat het tijdschrift artikelen die ontspanning en praktische kennis combineren. Hierin worden ambachten en productieprocessen uitgelegd, zoals spelden maken, boekdrukkunst, bierbrouwen en zeepmakerij. Ook natuurkundige onderwerpen als magnetisme, elektriciteit en hemellichamen komen aan bod.

Bibliografische aspecten

Het tijdschrift kende in de loop van zijn bestaan drie hoofduitgevers, waarbij elke overgang invloed had op inhoud, vorm en continuïteit.

Aanvankelijk werd het blad uitgegeven door Salomon de Visser (later S. de Visser en Zoon) te 's-Gravenhage. Het tijdschrift werd in 1834 aangekondigd als een opvoedend jeugdblad dat kennisoverdracht en morele vorming combineerde, afgestemd op vaderlandse waarden. De eerste jaargang bleek succesvol en was in 1835 bijna uitverkocht.

In 1840 kwam het Hollandsch Penning-Magazijn in handen van Joh. Noman & Zoon te Zaltbommel. Onder leiding van Dirk van Haren Noman, een zeer actieve uitgever van tijdschriften en juridische werken, bleef het blad vijf jaar bestaan. In 1845 werd Nomans fonds geveild, waarbij het tijdschrift van uitgever wisselde.

De reeds verschenen negen jaargangen werden gekocht door W.J. van Bommel van Vloten te Amersfoort. Hij probeerde deze snel en met grote kortingen te verkopen en dreigde onverkochte exemplaren naar de koloniën te verschepen. Over het uiteindelijke lot van deze jaargangen bestaan geen verdere gegevens.

Kort daarna nam J.H. Laarman te Amsterdam het Hollandsch Penning-Magazijn over. Laarman gaf meerdere tijdschriften en kinderboeken uit en zette het blad voort tot 1852. In deze periode ontstonden duidelijke problemen: artikelen werden langer en werden vaak overgenomen uit andere uitgaven uit zijn fonds, zoals De Honigbij en De Aardbol. Vermoedelijk speelden financiële moeilijkheden en toenemende concurrentie van andere jeugdbladen een rol bij het definitieve stopzetten van het tijdschrift.

Over de samenstelling van de redactie is weinig met zekerheid bekend. In de beginjaren waren vermoedelijk de uitgevers zelf betrokken, samen met "enige vrienden der jeugd". Vanaf 1842 verschijnen voor het eerst auteursinitialen, onder meer die van Robidé van der Aa. Er is een sterke inhoudelijke en personele overlap met De Honigbij en De Aardbol, vooral in de latere jaren onder Laarman. Bekende medewerkers zijn onder anderen O.G. Heldring, P. van de Velde en Prudens van Duyse.

Illustraties vormden een belangrijk onderdeel van het tijdschrift. Elke jaargang bevatte ruim tweehonderd houtsneden en elk kwartaal een losse lithografie. De afbeeldingen dienden zowel ter verfraaiing als ter ondersteuning van de inhoud. Veel illustraties waren waarschijnlijk hergebruikt uit andere publicaties. De meeste houtsneden bleven anoniem, terwijl bij de litho's regelmatig namen van tekenaars en graveurs vermeld werden. Soms waren de illustraties onhandig geplaatst, los van het bijbehorende artikel, en één keer verscheen zelfs een uitklapbare prent.

Lezertjes en receptiegeschiedenis

Voor de lagere standen bestond er goedkope lectuur, meestal gedrukt op slecht papier en verspreid via kermessen en marskramers. Tegen deze achtergrond verscheen in 1834 het Hollandsch Penning-Magazijn voor de jeugd. Volgens latere beschrijvingen kreeg dit blad juist toegang tot gezinnen waar zelden boeken waren en werd er wekelijks naar elk nieuw nummer uitgekeken.

Concrete gegevens over het aantal lezers ontbreken, maar het gemiddelde aantal abonnees wordt geschat op ongeveer duizend. Onzeker blijft wie deze lezers precies waren. Hoewel het blad bedoeld was voor minder welgestelde gezinnen, was de prijs van fl. 4,80 per jaar hoog: bijna gelijk aan een weekloon van een arbeider, wat de toegankelijkheid beperkte.

Wat betreft de receptiegeschiedenis kreeg het Hollandsch Penning-Magazijn weinig scherpe kritiek. Het blad richtte zich vooral op encyclopedische kennis en vermeed maatschappelijke of religieuze controverses. In vergelijking met andere jeugdtijdschriften uit die tijd was het minder expliciet moralistisch en christelijk, wat het een modernere uitstraling gaf. In vakbladen en prospectussen werd herhaaldelijk gesproken van “buitengewone bijval”.

Recensies in het Algemeen Letterlievend Maandschrift (1835, 1836 en 1838) zijn overwegend positief. Ook in Boekzaal der Geleerde Wereld (1842) werd het tijdschrift lovend besproken, al klonk er daar een duidelijke waarschuwing: een bepaalde houtsnede werd ongeschikt geacht voor een jeugdboek. Het ging om een afbeelding bij Shakespeares Richard III, waarop twee slapende kinderen te zien zijn die later vermoord zullen worden. Dit voorbeeld laat zien dat vooral de illustraties soms als te schokkend voor jonge lezers werden beschouwd.

Colofon

Het StOKpaardje is het tijdschrift van Uitleenmuseum StOK, uitgegeven door de Stichting 't Oude Kinderboek, Markt, 3 te Lochem. Het tijdschrift wordt zo zorgvuldig mogelijk samengesteld. De redactie van deze uitgave was in handen van: Paul Feelders en Sjoukje Kunne.

Opmerkingen en reacties zijn welkom. Heeft u kopij voor ons StOKpaardje? Graag! het mailadres is:

info@stichtingtoudekinderboek.nl.

Stichting 't Oude Kinderboek
p/a Het Stadshuus
Markt 3
7241 AA Lochem
info@stichtingtoudekinderboek.nl
www.stichtingtoudekinderboek.nl

Doelstelling: Het verzamelen, bewaren, ter inzage geven, uitlenen van en informeren over in principe niet recent verschenen kinder- en jeugdliteratuur, in het bijzonder uit het Nederlandse taalgebied.

StOK is een culturele ANBI

ISSN 1873-9474 (gedrukt)
ISSN 2211-7989 (online)
IBAN NL18 RABO 0140 7488 65